

Del 5.

SVENSK FALLSKÄRMSHISTORIA

"You're about to jump out of a perfectly good airplane, how do you feel about that?" De flesta av er känner igen citatet från filmen där Keanu Reeves och Patrick Swayze senare, tillsammans i frifallet med endast en rigg, bråkar om vem som ska dra handtaget. Vi befinner oss nu i en era där fallskärmshoppning har blivit allmänt känt som en cool aktivitet för de adrenalinjagande och det var troligen till stor del tack vare filmer som 'Point Break', som 80- och 90-talet blev den svenska fallskärmshoppningens guldålder.

Coola adrenalinjägare fanns det gott om, vi har tidigare nämnt hopparna Tony Månsson och Jens Grahn i den här artikelserien, de är båda fortfarande aktiva hoppare och har spelat viktiga roller för vår sport. Här delar de med sig av minnen från fallskärmshoppningens glansdagar.

Tony, med licensnummer D24, har hoppat sedan 1963 då han började sin utbildning på fallskärmsjägarskolan. Han var en av de två första som utbildades till värnpliktig hoppmästare i Karlsborg och har i skrivande stund mer än 6600 hopp. Förutom trogen tjänst för riket och utbildning av fallskärmsjägare har Tony även deltagit i samtliga SM sedan 1966 och har där erövrat 108 pallplatser varav 48 guldmedaljer. Det stora intresset för tävling har även gett honom 28 pallplatser på Nordiska Mästerskap och han har därtill tävlat i DDR, Kina, USA och i flertalet länder i Europa.

Laget Gropråken tävlar i SM år 1990 från vänster Roger Klahr, Kent Pettersson, Ulf Anderzon, Björn Olsson och Tony Månsson. Laget var aktiva från 70-talet och när de deltog i sitt sista SM 2007 i Värghårda var det dock bara Ulf Anderzon kvar av originalmedlemmarna.

Jens är den AFF-instruktör som utbildat längst i Sverige och är mycket uppskattad för sitt lugna, pedagogiska utbildningssätt. Under 80- och 90-talet var han dock den som genomförde flest galna fallskärmsstunts i landet och tävlade mycket aktivt samt deltog i otaliga uppvisningshopp. I år gör han sin 50:e aktiva säsong och genom att idogt utbilda och uppvisningshoppa har han skapat möjligheter för sportens vidareutveckling.

Att landa på en ballong

Jens berättar glatt om vännen Johan Persson, som var en viktig faktor för möjligheten att kunna genomföra många av de uppseendeväckande hopp de tog sig för. Johan hade en förmåga att sälja in olika fallskärms hopp och uppvisningar och Jens var den som aldrig tackade nej till själva genomförandet. Jens berättar leende att de kunde sitta och spåna på "knasiga idéer" om vad de ville testa och sedan, efter införsäljning och planering blev de faktiskt verkställda. Ett exempel är 1995 då Jens placerade sig själv och sin tandempassagerare högst upp på en varmluftsballong och sedan gled ner från toppen 'som en rutschkana' ut i luften för att efter ett kort frifall dra skärmen. Tandempassageraren var en reporter för Svenska Dagbladet och det blev ett stort medialt pådrag. Ballonghoppning är vanligt idag men då hoppar man från korgen, inte från själva ballongen.

Ballongstunt 1995.

Efter att framgångsrikt ha genomfört detta stunt satte sig grabbarna vid ritbordet igen. "Detta var ju superroligt, nu vill jag gärna göra det i en tvåstegsraket, jag behöver en skärm till" sa Jens. Johan gillade idén och hittade snart sponsorer även till denna idé. En klar och solig eftermiddag kom det sig så, att en helikopter släppte av Jens som efter kort frifall och skärmflygning precisionslandade ovanpå en varmluftsballong. Väl på ballongens topp bytte Jens rigg, och sedan rutschade han av ballongen ut i den fria luften igen. Troligen kan vi tacka detta stunt för många nyrekryteringar, både av elever och tandemhoppare.

"Jag har provat allt utom swooping, för det vågar jag inte. Och det får jag inte för mina barn heller"

– Jens Grahn.

tiden. Idag har han tävlat i landslaget, gjort otaliga uppvisningar och har många hundra tandemhopp under bältet. Han har utbildat massvis av elever, sitter numera i SFF:s styrelse och är sedan snart ett år även utgivningsansvarig för den här publikationen.

Ett blomstrande hoppsverige

Under 80- och 90-talet frodades fallskärms hoppningen i Sverige. Civila hoppare blev allt vanligare och stor efterfrågan på uppvisningar runt om i landet under diverse evenemang gjorde det möjligt att dra in pengar till klubbarna, köpa nytt materiel och utbilda fler hoppare.

Han får en chans till sedan får han faktiskt inse att han aldrig kommer bli fallskärms hoppare

Jens, som är en av Sveriges första AFF-instruktörer, berättar om sin egen utbildning "jag började hoppa 1972 och var en dålig elev, jag var en jättedålig elev faktiskt, det tog mig 100 hopp att bli stabil, ett år ungefär". Jens var 17 år när han började hoppa och fick i efterhand höra att han var ett instruktörsmöte ifrån att bli avstängd från hoppningen på grund av hans usla fallteknik. "Han får en chans till sedan får han faktiskt inse att han aldrig kommer bli fallskärms hoppare" hade instruktörerna sagt på den

Tony berättar att det var under 80-talet som de svenska fallskärmsklubbarna började köpa in fyrkantiga kalotter istället för runda till elevhoppningen och att man även gick från magreserver till 'Piggyback'-systemet där reserven placeras på ryggen liksom idag. Även reserverna blev så småningom fyrkantiga istället för runda. Det blev också allt vanligare med kvinnliga hoppare och Tony berättar "Den erfarenhet jag har säger att tjejerna aldrig var glada över reserven som tyngde över bysten." Klubbarna växte, liksom samfundet och den härliga gemenskapen inom fallskärmsfamiljen.

Foto: Blue Sky AB

Peter Degerfeldt hoppar över Johannishöjden 1985. "Om nån tycker mina banan-shorts är sexiga finns dom att hämta på Mount Everest strax under 8000 meter."

Foto: Blue Sky AB

Peter Degerfeldt som modell i annons för Nikon, här över Johannishöjden (Fallskärmsklubben Aros).

Foto: Privat arkiv

Det fanns gott om coola killar på Sveriges hoppklubbar under 80- och 90-talet, här är laget Max på väg upp på höjd.

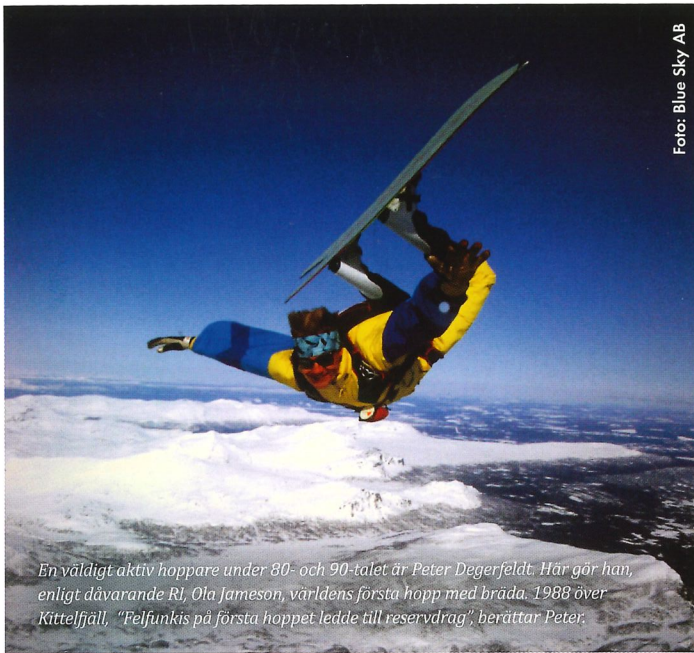

Foto: Blue Sky AB

En väldigt aktiv hoppare under 80- och 90-talet är Peter Degerfeldt. Här gör han, enligt dåvarande RI, Ola Jameson, världens första hopp med bräda. 1988 över Kittelfjäll, "Felfunkis på första hoppet ledde till reservdrag", berättar Peter.

Operation Horisontljus

En av de alla de påhitt som Johan Persson tog sig för var att åka till Marinen och fråga om inte han och hans vänner kunde få låna deras Vertolhelikopter "för att hoppa tandem med handikappade människor på Gärde". Johan var en övertygande man och fick ett jakande svar på frågan som ledde till att projektet 'Operation Horisontljus' genomfördes. Rolf Käck åkte upp från Fallskärmsjägarskolan i Karlsborg för att agera militär hoppaledare för evenemanget. Jens berättar; "Vi möttes upp på Kampementsgården i Stockholm och såg helikoptern komma flygande. Sedan fick blinda, handikappade, aidsjuka, ÖB:s fru med flera vara med och hoppa en hel dag gratis." 'Operation Horisontljus' var bara ett av många påhitt som Jens och Johan gjorde tillsammans. "Det var en härlig känsla att få ge dem den upplevelsen!" säger Jens och berättar att han gjorde flera hopp med en blind tjej, Elisabeth, som han minns tydligt än idag. "Jag blev så nyfiken på att hoppa utan synsinnet så jag testade det själv, som tandepassagerare med ögonbindel" säger han och menar att det var något av det häftigaste han varit med om. "Vägen upp i planet var nästan som vanligt och frifallet var inget speciellt men under skärmen var det en fantastisk känsla. Man blev otroligt medveten om det stora rummet, himlen".

Foto: Privat arkiv

Skojhoppning i Sandsväll

Foto: Privat arkiv

Uppvisningar var en stor inkomstkälla för hoppklubbarna.

En av de kvinnor som minns magreserven och som fortfarande hoppar är Helén Samuelsson. Helén berättar att hon under sin tid som elev hoppade med tre helt olika system, först automathopp från 750 meter med 'Dubbel L' som var rundkalott med magreserv i Småland. Hon bestämde sig sedan för att istället testa AFF-utbildningen i Göteborg 1987 och hoppade där med Single Operation System-reserv (både reserv och cutt i samma handtag) med ParaCommander (styrbar rundkalott) som huvudskärm och sedan med den första generationen av dagens utrustning med Manta som huvudkalott och rundreserv. Helén

var en av dem som jobbade hårt för att det skulle finnas mindre elevkalotter till de elever som vägde mindre och bidrog till att göra hoppningen mer tillgänglig för tjejer.

Girl Power

Tjejerna har varit med inom fallskärms-hoppningen mer eller mindre från början men liksom idag har det varit en majoritet av män inom sporten. Ibland behöver tjejerna höja sina röster, kräva att få mindre elevutrustningar och propsa på att saker och ting ska anpassas för att passa alla.

1989 gick Fallskärmsklubben Aros 20-årsjubileum av stapeln, man hade bland annat hyrt in en Hercules för att sätta klubbrekord i storformation. "Det var ett himla ståhej med det där rekordet men det blev ju inget!", berättar Helén som var en av dem som inte fick vara med då hon

Foto: Birger Hedman

Aila Lahtinen, Elisabet Mikaelsson, Erika Frykhammar Alvord, Eva McLachlan, Gunlög Edgren, Helén Samuelsson, Lillemor Pira, Maggan Reichert, Maria Lessing, Marianne Friskman, Sussie Knutson och Yvonne Strömberg satte 12 manna i rotelflygning över Johannisbergs Flygplats 3:e september 1989.

Foto: Privat arkiv

Det första svenska skarpa AFF-hoppet med svenska instruktörer, 1985.

Foto: Diomedea Arkivbilder

Svenska landslaget i fyrmanna, Diomedea 1982.

Helén. Framåt kvällen den 3:e september 1989 kom det sig så att 12 kvinnor satte klubb- svenskt- och nordiskt rekord i formation med roteflygning med endast kvinnor. Två av dem var dessutom gravida i femte respektive åttonde månaden. Det kallar vi girl power. "Att skicka in rekordansökan var dock inget vi brydde oss om så det är ett inofficiellt rekord" säger Helén som idag även innehar världsrekordet i storformation med endast kvinnor – 181 kvinnor i formation som sattes i Perris Valley i Kalifornien den 26 september 2009.

AFF:en till Sverige

Jens som under 80-talet var med i svenska landslaget i fyrmanna, Diomedea (1987 bytte de namn till Max), var även instruktör inom den konventionella utbildningen sedan 1978. Som erfarna maghoppare blev han och laget tillfrågade av dåvarande RI, Magnus Kramer, om de kunde "kolla in den nya utbildningsmetoden" varpå de fick tillgång till det amerikanska kompendiet gällande AFF-utbildning. "Det var väldigt intressant med en helt ny metod, tänk om jag hade fått testa den istället, då hade jag inte behövt vara en sån usel elev!" skrattar Jens. Under 1983 och 1984 testade Jens och lagkamraterna att hoppa enligt AFF-metoden som blivit stor utomlands. "Vi turades om att vara elev och ligga i box och så fick de andra testa om det gick att 'hålla i paketet' och det var ju ett mycket smidigare sätt att utbilda elever på!" berättar Jens. Det första svenska skarpa AFF-hoppet med svenska instruktörer gjordes 1985 med Jens dåvarande flickvän Eva-Marie Törnblom som elev. Jens som gjort allt från CRW, till tandem till BASE-hopp (Trollväggen 1981, "när det var lagligt") till VM menar att det han uppskattat allra mest med hoppningen är att utbilda. "Att få följa någon hela vägen, från att ta första steget ut till att faktiskt bli fallskärmshoppare som hoppar själva och utvecklas är något oerhört fint" berättar han. I slutet av 80-talet tog AFF-utbildningen fart på allvar, mycket tack vare Terje Frydenlund och idag är det den vanligaste utbildningsformen i Sverige jämte SFU.

Fotnot: AFF står för Accelerated Freefall och går ut på att under ett fåtal hopp lära eleven att flyga sin kropp i luften och sedan dra sin skärm till skillnad från den konventionella utbildningen som går ut på att eleven faller med utdragslina som sitter fast i planet varpå fallskärmen dras automatiskt när eleven fallit en bit. SFU är den nyaste utbildningen inom svensk fallskärmshoppning som bland annat innehåller ett tandemhopp, AFF-hopp och HM-hopp, SFU innehåller fler hopp än AFF.

Fotnot: BASE-hoppning vid Trollväggen i Norge blev olagligt 1986, många människor har dött vid adrenalinsökandet på den berömda platsen och att det faktiskt blev olagligt är till stor del på grund av att räddningsinsatserna anses vara för riskabla.

SFF informerar om BASE-hoppning

Under 80-talet tog SFF avstånd från BASE-hoppning då den var oreglerad och inte följde SFF:s stadgar. Hoppare som ertappades hoppa BASE, riskerade att få sina licenser indragna. Situationen blev både infekterad och ohållbar då flera medlemmar hoppade BASE i smyg. I mitten av 90-talet gjorde SFF:s styrelse ett vägval genom att förtydliga att SFF bedriver fallskärmshoppning, vilket är en reglerad verksamhet som lyder under luftfartslagen och som utförs från godkända luftfartyg. Annan verksamhet tar inte SFF ansvar för och därmed blev och är BASE en "icke-fråga" för förbundet.

Foto: Privat arkiv

Dåtidens GoPro.

Under 80-talet anskaffades också flera flygplan till klubbarna och hoppningen blev lättare och smidigare på alla plan (ordspel avsedd). Tandemhoppning ökade explosionsartat och därmed även rekrytering av nya medlemmar. "Tandem sålde sig självt, trenden spreds som en löpeld när nöjda passagerare berättade om tandemhoppning för familj, på arbete och på fester" säger Tony.

"VM 1988, eller Blås-VM som vi kallar det"

Tony Månsson berättar om det VM som Svenska Fallskärmsförbundet anordnade 1988 i Nyköping. "Förbundet ville gärna arrangera ett VM för att få massmedial uppmärksamhet men så blev tyvärr inte fallet" säger Tony. "Till en början såg det bra ut, både Volvo och Skandia var avtalade som sponsorer och en mycket driven ordförande och tävlingskommitté jobbade hårt för att få allt att flyta. Men så var det någon som bestämde sig för att göra ett BASE-hopp från Älvsborgsbron varpå både Volvo och Skandia backade ur då de inte ville förknippas med risktagande" fortsätter han.

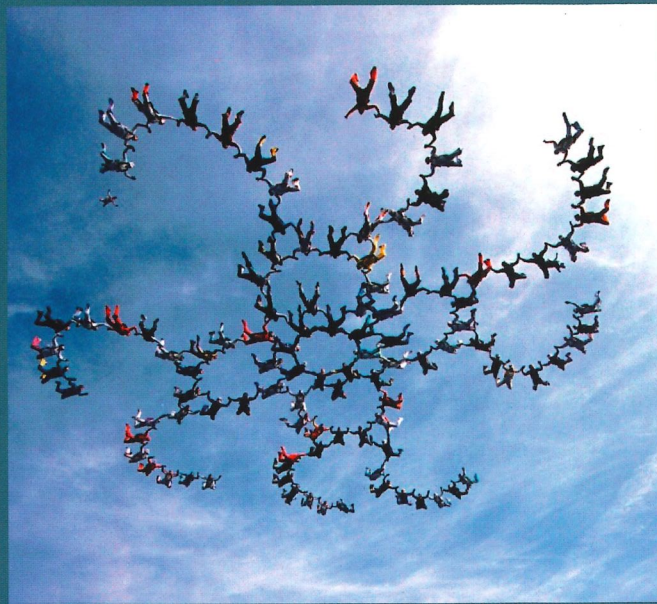

Foto: 'Fotokollektivet Storsvensken'

Storsvensken

En stor bedrift under 90-talet är 'Storsvensken', ofta nämnt men väl värt äran, är det världsrekord i nationell storformation som sattes i Karlsborg den 8:e augusti 1998. Två Herculesplan fällde denna lördag 107 fallskärmshoppare som med många sekunders marginal satte rekordet på andra försöket, allt i regi av nuvarande riksinstruktör, Sven Mörtberg.

Sven Mörtberg minns också detta VM. "Det var riktigt risigt väder och de utländska lagen var inte alls vana vid den typen av klimat och många frös. På bilden är den inofficiella VM-tröjan som designades av en medlem i det italienska laget."

Foto: Sven Mörtberg

"Världsmästerskapen i klassisk hoppning, stil och precision gick dock av stapeln i Nyköping som planerat, trots turbulens i planeringen och byte av ordförande i förbundet under planeringsstadiet." Tyvärr var inte vädret på hopparnas sida. "Jag har varit på många blåsiga tävlingar men denna tog verkligen priset!" säger Tony och berättar att tävlingen blev allmänt känd som "Blås-VM" och att flera av grenarna

blev inställda. Sveriges landslag låg i toppen efter de omgångar som gick att genomföra men man fick inte gjort tillräckligt många hopp för att kunna kora dem till världsmästare. "Det blev ingen ekonomisk höjdare för SFF" minns Tony, "Vi fick aldrig ens betalt av Saudiarabien". Nyköpings kommun fanns dock vid SFF:s sida

och stöttade dem i nederlaget tack vare en garantipeng om tävlingen genomfördes.

1991 kom filmen Point Break (svensk titel: Dödens Utmanare) med Keanu Reeves och Patrick Swayze med den berömda scenen där Keanu som är undercover-agent måste välja om han ska släppa pistolen eller dra fallskärmen efter att ha dykt ikapp Swayze som är den enda med rigg på sig. Filmen spelade in 83 miljoner US dollar och är utan tvivel en av anledningarna till att fallskärmshoppningen fick ett rejält uppsving såväl utomlands som i Sverige. Andra filmtips för den som är sugen på 'gammal' fallskärmsaction är Dropzone och Terminal Velocity som kom 1994 samt Cutaway från 2000.

World Air Games i Grenada

Jens berättar med lysande ögon om det VM som hölls i Spanien år 2001. "När vi skulle åka ner till Grenada fick förbundet låna en Hercules. Vi, hela delegationen; fyrmanna, precision, stil, CRW, allihop åkte ner till Spanien i ett Herculesplan! Det var otroligt häftigt, tänk bara vilken psykning för de andra lagen när vi kom där!" skrattar Jens åt minnet.

Det må ha varit en fantastisk tid att hoppa fallskärm på 80- och 90-talet men utvecklingen går ständigt framåt och allt var inte bättre förr; trots att riggarna var bra mycket modernare för 30 år sedan än för 50 år sedan betyder det inte att de var nätta och smidiga som idag. Och vem vet, med lite tur kanske kommande decennier bjuder på en ny guldålder för svensk fallskärmshoppning.

Vad som hände sedan och fler anekdoter om hängivna eldsjälur kan du läsa om i nästa fristående artikel i denna artikelserie om svensk fallskärmshistoria. ■

Källor: Svenska Fallskärmsförbundet arkiv, Kungliga Bibliotekets tidsningsarkiv, Svensk Flyghistorisk Förening arkiv, Föreningen Svenskt Flyg arkiv, intervjuer Jens Grahn och Tony Månsson, Riksinstruktör Sven Mörtberg, imdb.